

אנחנו ואנחנו: זהות יהודית בתפוצות ובישראל

הממהרים להספיד את יהדות התפוצות ואת יחסיה עם ישראל תקועים בפרספקטיבה צרה, המונעת מהם לראות את התמונה הגדולה ואת ההזדמנויות הטמונות בה. דרושה פרדיגמה חדשה שתבטיח את המשך שגשוגו של העם היהודי כולו

"ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין כל העמים" – ספק קללה, ספק תיאור מצב זה, שיצא מפיו של המן לפני קרוב ל-2,500 שנה, נותר יציב ומדויק מאז ועד היום, למרות יותר ממאה שנות ציונות ושבעים שנות קיומה של מדינת ישראל הריבונית – פיסת היסטוריה קטנה מאוד ביחס ל-4,000 שנות קיומו של העם היהודי. התהליך שהוליד את הציונות ואת מדינת ישראל הוא הרצף ההיסטורי של העם היהודי כולו, אך נדמה שמידת ההשקעה ותשומת הלב שדרשה הקמת המדינה, ושדורשת תחזוקתה לנוכח האתגרים המתחדשים מדי יום, השכיחה עובדה זו מרוב הישראלים. באופן עקבי ומתמשך הציבור הישראלי נוטה להתעניין מעט מאוד במתרחש ביהדות התפוצות ותופס אותה כמקור לשני דברים עיקריים: תמיכה כספית-פילנתרופית (לפחות כך נתפסת התפוצה בארצות המערב) ו'מאגר כוח אדם' לעלייה ארצה. ביחס ליהדות ארה"ב מצטרף גורם שלישי והוא התמיכה הפוליטית שמעניקה המעצמה הגדולה בעולם למדינת ישראל – כתוצאה מ'הקול היהודי' ובעיקר 'הכסף היהודי'!

אלא שבעשורים האחרונים, בעקבות מגמות מואצות של נישואי תערובת מחד-גיסא ותמורות ערכיות מאידך-גיסא, הולכת המציאות בתפוצות ומשתנה בקצב מהיר,

---

אהרן אריאל לביא הוא ממיסדי גרעין שובה בעוטף עזה ומועצת הקבוצות והקהילות המשימתיות בישראל, ומייסד ומנהל מיזם הקהל: החממה לקהילות משימתיות בתפוצות. המאמר מבטא את עמדתו האישית של הכותב.

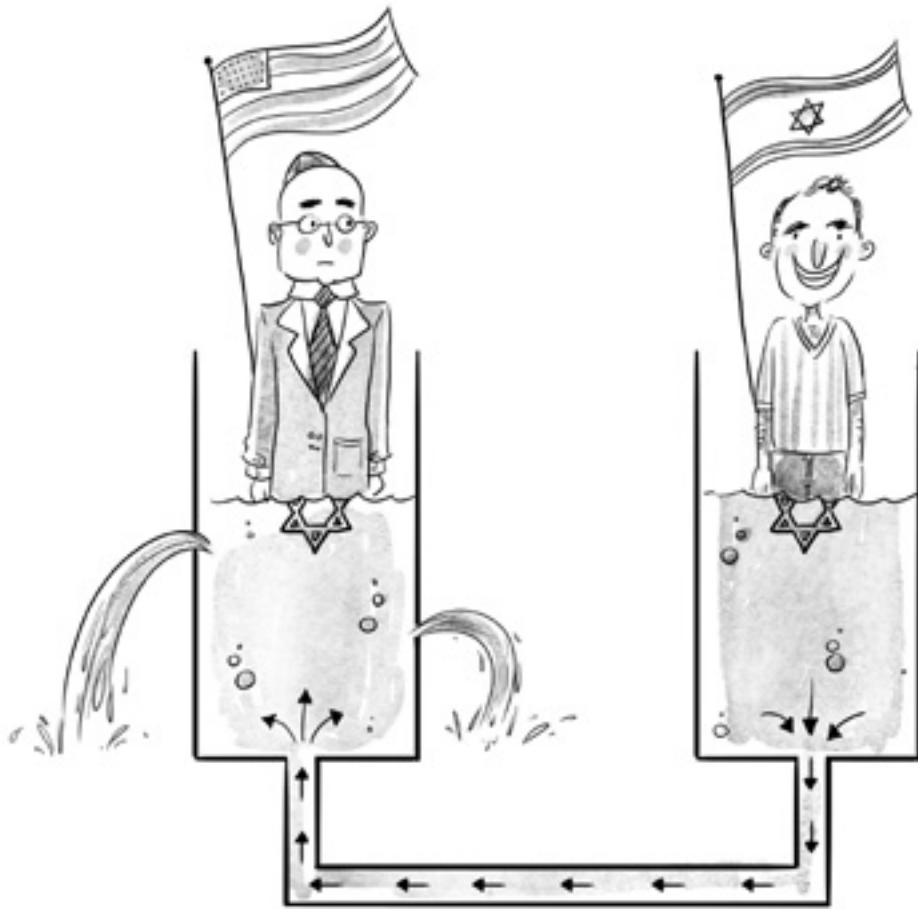
באופן שיש בו כדי לערער על היחסים בין יהדות התפוצות לבין מדינת ישראל ובכלל זה התמיכה ההדדית בין השתיים. באופן מטריד, התפתחויות אלו מעוררות תגובות לא-צפויות ולא-ראויות (בדמות: התנשאות, עוינות ואפילו שמחה לאיד) בקרב חלקים מהציבור הישראלי, בפרט זה הציוני. לעומת תגובות אלו אני מבקש לטעון שיהדות התפוצות בכלל, ויהדות ארה"ב בפרט, אינן סרה עודף של העם היהודי אלא גורם שותף ובמקרים לא-מעטים אף גורם מוביל. מטרתי במאמר זה כפולה. ראשית, אבקש להעמיק את השיח על אודות יהדות התפוצות ולעדכן את הקורא הישראלי בדבר המתחולל בה; מטבע הדברים, במוקד הדיון תעמוד יהדות ארה"ב המונה קרוב למחצית העם היהודי (ולפי חלק מהדעות, מונה עדיין יותר יהודים מאשר מדינת ישראל). שנית, אבקש להצטרף אל רבים וטובים החפצים להיענות לאתגר שימור העם היהודי, ואציע 'תבלין' משלי ל'סיר החמין' של הזהות היהודית. במרכז הצעתי יעמוד מתווה לבנייה מחודשת של אחת מיחידות היסוד של עמנו: הקהילה.

כולם נשא חוסר הרוח

יהדות התפוצות מצויה במשבר ופניה אל עבר הכיליון; כך על כל פנים מספרים המספרים, לכאורה. בשני העשורים האחרונים פורסמה שורה ארוכה של מחקרים העוסקים בדמוגרפיה של יהדות התפוצות בכלל ושל יהדות ארה"ב בפרט; ישנם כמה מכוני מחקר שבכך כמעט כל עיסוקם (כגון 'המכון למדיניות העם היהודי' היושב בישראל ו'המכון לחקר מדיניות יהודית' היושב בבריטניה), וישנם חוקרים אקדמיים (כגון ג'ק ורטהיימר, סרג'ו דה-לה-פרגולה וסטיבן כהן) שקנו להם שם בזכות מחקריהם בתחום זה.

חלק מהנתונים ידועים ומוסכמים, פחות או יותר; וכיאה למחקרים סטטיסטיים ישנם גם ויכוחים רבים לגבי מהימנות הנתונים, המתודולוגיה שבה הופקו וכדומה. אינני מבקש להכניס את ראשי בין ההרים הגדולים של הדמוגרפים ולהצטרף לסוגת המאמרים העוסקים ב'ספירת ראשים'. אדרבה, בעיניי הנטייה להתמקד במספרים מחמיצה את המהות בשאלת יהדות התפוצות ויחסיה עם ישראל. לשם הדיון שלפנינו אסתפק אפוא בהצגת כמה נתונים כלליים שיתרמו להבנת הסוגיה המהותית שבה אעסוק בהמשך.

על פי נתוני מכון PEW – שמחקרו על יהדות ארה"ב שפורסם בשנת 2013 נחשב למקיף ולעדכני ביותר שנעשה עד כה – מורכבת יהדות ארה"ב מכ-35% רפורמים, 18% קונסרבטיבים, 10% אורתודוקסים ועוד 6% המשתייכים לתתי-זרמים שונים (כגון Reconstructionist, Jewish Renewal). השליש הנותר מגדיר את עצמו כחסר-זרם (No Denomination); ומספר זה, הגדל והולך מסקר לסקר, מקפל בתוכו הרבה מסיפורה של יהדות דורנו.

גולת הכותרת של מחקר זה בפרט, והדיון הדמוגרפי היהודי בכלל, היא שאלת נישואי התערובת – השער הראשי להתבוללות ולאובדן הזהות היהודית. על פי מחקרו של מכון PEW, כמעט כל היהודים האורתודוקסים הנשואים, נשואים לבן-זוג יהודי (או לבת-זוג יהודייה); והמספרים הולכים ויורדים בהדרגה אצל הקונסרבטיבים (כ-75%), הרפורמים (כ-50%) וחסידי-הזרם (בערך שלישי). עוד קובע המחקר כי הסיכוי שמי שנולד מנישואי תערובת יתחתן אף הוא מחוץ לעם היהודי גבוה יותר, ואין בעובדה זו כדי להפתיע.

לכאורה ניתן היה לומר שהיהדות האורתודוקסית פיצחה את החידה ומצאה את הפתרון, וכל שנותר הוא להזמין את כולם להצטרף לשורותיה. אלא שהמחקר בחן גם מעברים בין זרמים וגילה שרק 48% מקרב אלו שגדלו במשפחה אורתודוקסית נשאו אורתודוקסים; קרוב למחצית מהם עברו לזרמים אחרים (בעיקר לזרם הקונסרבטיבי או הרפורמי); אחרים בחרו שלא להשתייך לאף זרם; ושישה אחוזים נוספים התנתקו לחלוטין מהיהדות. נתונים אלו עשויים להיות מתעתעים מעט אם לא נתייחס לחלוקת הגילים: פחות מרבע מהיהודים מעל גיל 65 שגדלו כאורתודוקסים נשאו כאלו (כלומר יותר משלושה רבעים מהיהודים שגדלו כאורתודוקסים עזבו לזרמים אחרים. זהו נתון מדהים); אך לעומת זאת, כמעט 85% מאלו שגדלו בבית אורתודוקסי וגילם מתחת ל-30 נותרו אורתודוקסים – לעת עתה. החוקרים חלוקים ביניהם לגבי הסיבה לתופעה זו: האם מדובר בתהליך החוזר על עצמו ואנו עתידיים לראות את אותן תוצאות בעוד שלושים שנה, או שמא מדובר בתופעה היסטורית ספציפית הנכונה לגבי אנשים שהגיעו לגיל ההתבגרות בשנות החמישים, השישים והשבעים של המאה הקודמת? לפי חוקרים מתוך החברה האורתודוקסית האמריקנית, התופעה חוזרת על עצמה ובמידה נרחבת יותר; ולמרות הוויכוח על המספרים המדויקים, מוסכם שכמות הנושרים הולכת וגדלה מדי שנה וכי גיל הנשירה הולך ויורד.² בקרב הרפורמים, 55% מאלו שגדלו בבית רפורמי נשאו רפורמים; 34 אחוזים בחרו שלא להשתייך לשום זרם ('nones') ו-10% נוספים עזבו את היהדות לגמרי; רק אחוז בודד מאלו שגדלו כרפורמים הפכו אורתודוקסים. אצל הקונסרבטיבים, שקרוב לשני עשורים שתנועתם נמצאת במשבר קשה, רק שלישי נותרו בזרם המוצא, שלישי הפכו רפורמים, 20% התפזרו בין זרמים אחרים ו-10% הנתרים התנתקו לגמרי מיהדותם.

ניתן להעמיק בנתונים אלו עוד ועוד, אך נסתפק בשני היבטים מרכזיים העולים מהם. הראשון הוא שיהדות ארה"ב נמצאת כעת במערבולת זהויות מרתקת שבה ספינות דגל טובעות ועכברים בורחים מספינה לספינה. ההיבט השני הוא שהאורתודוקסיה, בצורתה הנוכחית לפחות, איננה בהכרח הפתרון או העוגן הזהותי שישמר את המסה הגדולה שהעם היהודי עתיד לכאורה לאבד. למען האמת, ארגוני 'קירוב' שונים משקיעים מיליארדי דולרים מדי שנה בניסיון לשמר את העם היהודי באמצעות קירובו לאורתודוקסיה; יש להם הצלחות לא-מבוטלות, אך עדיין המספרים קטנים

מדי ובה בעת רבים מאלו שנולדו באורתודוקסיה בוחרים לעזוב אותה דרך הדלת האחורית.

למעשה, אותה דינמיקה המתקיימת בסיפור ההצלחה המדומה-למדי של האורתודוקסיה האמריקנית נכונה גם לגבי היהדות הישראלית. אחוז נישואי התערובת בקרב היהודים החיים במדינת ישראל נמוך מאוד (אם כי רחוק מאפס)³, ולכן רוב השיח הציבורי בארץ סביב יהדות התפוצות בכלל, וסביב יהדות ארה"ב בפרט, מניח שהחברה הישראלית היא סיפור הצלחה של שמירה על זהות יהודית. מתוקף הנחה זו מרשים לעצמם הישראלים לעיתים קרובות להתנשא באופן כזה או אחר: אם באופן של התנתקות וויתור על יהדות התפוצות (שכן "המצב שם כבר אבוד"), אם באופן של הושטת יד לעזרה מהאח הגדול והאחראי שחי בישראל (ויוכל אולי 'להציל' את המצב). אני מציע לאתגר מעט גם את הנחת היסוד הזו: ראשית עלינו לזכור שכ-10 עד 15 אחוזים מיהודי ארה"ב הם למעשה ישראלים לשעבר (600-800 אלף איש)⁴. יחד עם הישראלים-לשעבר שחיים במדינות אחרות יש קרוב למיליון ישראלים שבחרו לעזוב את מדינת ישראל, ונתון זה לבדו מעורר שאלות באשר לנוסחה הישראלית. אילו ידעה נוסחה זו להקנות זהות יהודית משמעותית, מעבר לשיוך אתני גרידא, היינו מצפים מהישראלים החיים בתפוצות להראות עמידות רבה יותר לכור ההיתוך האמריקני – ולכל הפחות עמידות זהה לזו של ה'ילידים' שנמצאים שם כבר כמה דורות. אך המציאות הפוכה לגמרי, ובקרב הדור השני של הישראלים-לשעבר (כלומר הדור הראשון שנולד על אדמת ארה"ב) שיעור ההתבוללות גבוה מ-90% – יותר מכל תת-קבוצה אחרת ביהדות ארה"ב! למעשה, אם ננכה את שיעור הישראלים היוורדים, נתון ההתבוללות הכללי בקרב יהדות ארה"ב ירד במידה ניכרת. אנחנו יכולים אפוא לספר לעצמנו כי במדינת ישראל אין התבוללות – ואכן, הרוב היהודי, העברית כשפת אם והמאבק הלאומי יצרו מציאות שבה שיעור נישואי התערובת בגבולות ישראל אפסי לעומת ארה"ב – אולם למעשה זהו שקר סטטיסטי. את נישואי התערובת אנחנו פשוט מייצאים אל מעבר לים; ההתבוללות שלנו מצויה בסקרים של יהדות ארה"ב.

יהיה מי שיאמר כי נתון זה נובע מן העובדה שרוב העוזבים את הארץ הם חילונים (מה שנכון ככל הנראה), ולעומת זאת לאורתודוקסיה הישראלית יש נוסחה מנצחת והגיע הזמן להשקיע אנרגיות בהפצתה – כפי שהציעה סיוון רהב-מאיר במאמרה סביב משבר הכותל: "אפשר לא רק לתקוף את האורתודוקסים, אלא גם ללמוד מהם מה גורם להם להצליח להעביר את הערכים שלהם מדור לדור?"⁵. כבעל תשובה גאה אינני מעוניין לתקוף את הציבור שבחרתי להצטרף אליו (ולמען האמת גם לא כל ציבור אחר), אולם אני מבקש להעמיד דברים על דיוקם ולשכלל את הדיון. ראשית, אמירה זו אינה הולמת את הנתונים שהתפרסמו לאחרונה לגבי הציבור הדתי-לאומי עצמו, ולפיהם קרוב למחצית מבוגריו בוחרים שלא להמשיך את דרך החיים שלאורה חונכו. אפשר להתווכח עם הנתונים, אבל כל מי שחי בתוך הציבור הזה יודע שאין לטמון

את הראש בחול ויש להודות בפה מלא כי לצד הצלחות פנומנליות של הציבור הדתי-לאומי, הוא עומד בפני אתגרים חינוכיים לא-פשוטים.⁶ דברים אלו נכונים גם לגבי הציבור החרדי המתמודד עם שיעורי נשירה גדולים הן מבחינה כמותית, הן מבחינה איכותית (כלומר נשירה שבמקרים רבים לא מסתיימת בהורדת כיפה ובמעבר לחיים חילוניים נורמטיביים אלא בהידרדרות לעולם התחתון).

בשורה התחתונה, כאשר אנו מתבוננים ביהדות הישראלית לעומת זו שבתפוצות, מן ההכרח להכיר בכך שאף שהציונות ידעה להנחיל מסגרת יציבה של זהות לאומית ושייכות אתנית, היא לא הצליחה לייצר ולהטמיע תוכן חלופי ובר-קיימא לזהות המסורתית, זו שנבנתה ב-2,500 השנים שבין התנ"ך לפלמ"ח. היעדר זה הוליד מגעד רחב של תגובות בדור השלישי והרביעי למייסדים: מתנועת תשובה המונית המחפשת חיבור מחודש לאותן אלפי שנים אבודות, דרך אינספור זרמי התחדשות יהודית ועד לפוסט-ציונות ופוסט-יהדות. מדובר כמובן בסוגיה חשובה, שיש להקדיש לה מאמר בפני עצמו, אך ראוי להניח אותה כאן ולו כדי להבהיר שגם הפתרון הציוני לא חולל זהות יהודית יציבה שיכולה לשרוד גם כשאינה זהותה של חברת הרוב.

אפשר אפוא לסכם ולומר כי בין הזרמים היהודיים המוכרים לנו, בארץ ובגולה, טרם נמצאה המסגרת היהודית היודעת להטמיע זהות יהודית יציבה, אשר מצדיקה את עצמה ומסוגלת לגרום לבניה לשמר אותה ולהנחילה לצאצאיהם. אנו עדים לכאורה לטמיעה של העם היהודי בתוך החברה המערבית הנוחה לקבל אותו; וטמיעה זו משמעותה הצטמצמות מתמדת, הן במובנים הדמוגרפיים הניתנים לכימות, הן במובנים העמומים יותר כגון עוצמת הזהות היהודית, ההזדהות עם היהדות ומשמעותה בעבור יהודים. אף שאלו נתונים הנוגעים למתרחש בתפוצות, מדובר בתהליך שיהודי ישראל הם חלק בלתי-נפרד ממנו.

עם הנצח לא מפחד

נתונים על אודות שבעים אחוזים של נישואי תערובת בקרב יהודי ארה"ב, ואחוזים דו-ספרתיים (אם כי נמוכים במידה ניכרת) בשאר התפוצות, נראים מחרידים ואפילו כ'שואה שקטה' (אחת ההגדרות שצצו בשנים האחרונות למצב זה). נתונים אלו מדאיגים בראש ובראשונה את מנהיגי יהדות התפוצות שעוסקים בתופעה כבר שלושים שנה ומשקיעים מיליארדי דולרים במאבק בה – ולהם לא-מעט הצלחות שבולמות במידת-מה את התגברות התהליך – אלא שעל מנת לקבל פרספקטיבה נכונה לגבי הנתונים הללו, עלינו להציבם בהקשר רחב יותר, הן בציר האנכי-היסטורי, הן בציר הרוחבי-חברתי.

בציר האנכי-היסטורי יש לזכור שמספר היהודים בעולם, נכון להיום, עומד על כ-14.5 מיליון, אולם אם נשוב כ-3,000 שנים לאחור, לימי של דוד המלך, נגלה שעם ישראל

מנה כבר אז כמה מיליונים (כמתואר בסוף ספר שמואל), כלומר באופן טבעי היה העם היהודי אמור למנות כיום עשרות מיליונים, אם לא כמה מאות.⁷ להיכן נעלמו מיליוני יהודים אלו? חלקו של האובדן המספרי קשור ללא ספק לגירושים ולפוגרומים למיניהם, החל מגלות סנחריב וחורבן הבית הראשון, דרך חורבן הבית השני והמרד הגדול ועד לפרעות שונות ולשואה. אך ידוע לנו שזהו אינו ההסבר היחיד; תמיד הייתה גם 'זליגה' מרצון והתבוללות תרבותית מסוגים שונים.⁸

בציר הרוחב-חברתי יש לבחון את הנתונים על רקע החברה המערבית והאמריקנית בכללותה. החברה האמריקנית היא חברת מהגרים שאין בה קבוצות לאום בעלות מסורות רבות שנים כבמדינות אירופה; וככל הנראה היא כור ההיתוך החברתי המשמעותי ביותר בהיסטוריה המודרנית. בחינת הנתונים מנקודת המבט של קבוצות מהגרים מקבילות – כגון איטלקים, גרמנים ואירים – מורה שיכולת העמידה של היהודים אל מול כור ההיתוך האמריקני היא תופעה מעוררת השתאות. בעוד כל שאר תתי-התרבויות הנזכרות התמזגו כליל, תוך דור או שניים, אל תוך החברה האמריקנית, החברה היהודית מצליחה להחזיק בה מעמד כתת-קבוצה מובחנת (בעלת שפה, תרבות, דת, מנהגים ומוסדות מפוארים) כבר חמישה דורות ויותר; וכל זאת, לא כקבוצת מיעוט נרדפת שבאופן טבעי נוטה לשמור על עצמה, וגם ללא סממנים חיצוניים מבדילים (כגון צבע עור או עיניים מלוכסנות). יתרה מזאת, יהודי ארה"ב מצליחים בכך אף שהם בני אחד המיעוטים האתניים החזקים, העשירים והמצליחים ביותר בארה"ב – נתונים שבדרך כלל מאיצים התבוללות.

גודלו של העם היהודי כשאלה קיומית מלווה אותנו מאז ההבטחה לאברהם שזרעו יהיה כחול אשר על שפת הים, ולא לחינם, אולם הדיון על אודות יהדות התפוצות כיום כה מתמקד במספרים ובנתונים, עד שניתן לחשוב שמדובר בפרק של הנשיונל ג'יאוגרפיק על מינים המצויים בסכנת הכחדה. ברצוני להרים את הראש מסבך הנתונים והתרחישים ולהתבונן בנקודת הזמן שאנו נמצאים בה מתוך הרצף ההיסטורי שהיא חלק ממנו. התבוננות בכ-4,000 שנות קיומו של עם ישראל מציגה לפנינו עם שהספידו אותו והספיד את עצמו לא פעם אחת ולא פעמיים, ועל אף זאת הצליח לשוב אל קדמת ההיסטוריה; עם שהוכיח כי הוא יכול 'להמציא' את עצמו שוב ושוב. רבים נאחזים בתובנה זו – באופן מודע או בלתי-מודע – כשהם עוסקים באתגרים המורכבים שעם ישראל ניצב בפניהם (כגון הסכסוך עם העולם הערבי או ההתמודדות עם הגרעין האירני). מדוע אם כן כאשר אנו עוסקים ביהדות ארה"ב, ויהדות התפוצות בכלל, די בנייר עמדה סטטיסטי כלשהו כדי להחליט שהסיפור נגמר?

עלינו להגדיר מחדש את מסגרת הדיון ולהבין שיהדות ארה"ב ויהדות ארץ הקודש הם שני מוקדי הקיום של העם היהודי בדורנו, ועובדה זו לא עתידה להשתנות גם בדור הבא. גם אם תקטן יהדות ארה"ב פי שניים, חלילה, היא עדיין תמנה בדור הבא כשלושה מיליון יהודים ותהיה הקהילה היהודית הגדולה, החזקה והמשמעותית ביותר

מחוץ לישראל. יש שיראו בהצהרה כזו הפסד צורב של הציונות, ואולי אפילו אובדן דרך מסוים, שכן תכליתה המרכזית של הציונות הייתה – ועודנה – להביא את יהודי העולם להתיישב באופן ריבוני בנחלת אבותיהם. לאור זאת, מפתיע לגלות שדווקא אחד מאבות המדינה ראה בדיוק כך את הדברים. במאמר שלא זכה לפרסום רב – אף שהוא אחת מיצירות המופת של דוד בן-גוריון ומובאות בו תחזיות מדהימות הנוגעות לימינו – עוסק 'הזקן' ב"ישראל והתפוצה" וכותב: "קיום ייעודיה המשיחיים של ישראל – קיבוץ גלויות ואור לגויים ושמירת היהדות מהתבוללות בגולה – לא ייתכנו בלי זיקת גומלין אמיצה ומתחזקת בין מדינת היהודים ובין התפוצה. הפתרון הפשוט והנאמן לבעיה דיאלקטית זו הוא עלייה רבתי, כינוס היהדות במולדת. אולם אין אנו רשאים להשלות נפשנו כי כל היהדות תתרכז וכי קיבוץ הגלויות המצופה והאפשרי יבוצע במהרה".⁹ מהו הזמן שיידרש לכך? סתם ולא פירש.

מאז כתב בן-גוריון את הדברים, עלה בידינו ליצור ריבונות יהודית על רוב חלקי הארץ שמחזיקה מעמד כבר 70 שנה, ואשר קרוב למחצית מיהודי העולם כבר חיים בה; אך לא יעלה על הדעת להתעלם מהמחצית השנייה – יהודים שלא הולכים לשום מקום אך גם לא באים לכאן. מבחינה מעשית, רובם המוחלט של יהודי ארה"ב, והדבר נכון גם לשאר הארצות דוברות האנגלית, אינם חשים מאוימים בארצותיהם ואינם חשים חיסרון בעצם הימצאותם שם. גם באירופה המצב דומה. מחקר שפורסם בשנה שעברה מוכיח שלמרות התדרדרות הביטחון האישי היהודי באירופה, עליית האנטישמיות ושגשוג הטרור האסלאמי לא נרשמה תזוזה משמעותית במספר העולים ממדינות אירופה ביחס לתקופות אחרות.¹⁰ באשר לארה"ב עצמה, יהודיה רואים את עצמם גם חלק מסיפור ההצלחה האמריקני והם אסירי תודה לאפשרויות שארץ זו פתחה בפניהם ובפני אבותיהם ולכן אינם עתידים לעזוב אותה בהמוניהם – לפחות לא בעתיד הנראה לעין. המספרים מדברים בעד עצמם: ארגון 'נפש בנפש', אשר עושה עבודת קודש להעלאת יהודי ארה"ב, מצליח במאמצים מרובים ובהשקעה כספית אדירה להעלות ארצה כ-3,000 יהודים מדי שנה, כלומר לא יותר משרירי האחוז; וחלק גדול מעלייה זו, אם לא כולה, מתקזז עם ישראלים שבחרים לעזוב את הארץ ועם עולים שאינם מצליחים להיקלט בארץ ושבים לארצות מוצאם. נקודה זו מביאה אותנו לציודו השני של האתגר המעשי: העובדה שמדינת ישראל איננה ערוכה באמת לקליטה המונית של עולים, ואין זו אלא שאיפה רעיונית ומשאלת לב ולא יעד מעשי שקיימות בעבורו תוכניות עבודה מסודרות. די להתבונן במשבר הדיור, שבמסגרתו גם ילידי הארץ הצעירים מצליחים רק בקושי רב להגיע לפתרון מגורים הולם, כדי להבין שעלייה המונית של מאות אלפי יהודים אינה בגדר תרחיש סביר.

לא זו בלבד שהעלייה לארץ אינה פתרון לבעיית חוסנה של יהדות התפוצות, אלא שכל עוד יהדות זו ממשיכה ומתקיימת – יש בעלייה כדי להזיק לה, במקרים מסוימים. זאת משום שרבים מתוך אותם מעטים שעולים לארץ מגיעים משכבות ההנהגה של

הקהילה היהודית שבה גדלו, וברובם מהציבור הדתי-מודרני (המקביל לדתי-לאומי). הרבי מלובביץ' מחה על תופעת עלייה כזו כבר לפני עשרות שנים, והפציר במנהיגי הקהילות להישאר במקומותיהם, שכן בדאגתם למימוש העצמי שלהם הם מפקירים מאחור עשרות או מאות משפחות.¹¹ דבר זה איננו נכון לכל עולה, אבל אכן ניתן לומר כי במקרים רבים עלייתם של אנשים מסוימים לא רק תקטין באופן משמעותי את הסיכוי שאחרים יעלו ארצה בעתיד, אלא גם תקטין את הסיכוי שאותם יהודים יישארו קשורים לעם היהודי בטווח הארוך.

המחשבה שהעם היושב בציון יכול להשלים עם המשבר שבו נתונה מחצית העם השנייה אינה מתקבלת על הדעת, לא רק מצד הערבות ההדדית אלא גם מבחינה אסטרטגית, והדבר נכון גם בכיוון השני כמוכּן. הסדר החברתי היהודי נבנה לאורך אלפי שנים, ומדובר במערכת מורכבת במידה כמעט אינסופית. המהפכה הציונית הייתה נקודת מפנה דרמטית בהיסטוריה של עם ישראל, והודות לעובדה שהיא התרחשה – ועדיין מתרחשת – על פני מספר דורות, הצליחה מהפכה זו להניב חידושים משמעותיים ובד בבד ליצור יציבות יחסית. עם זאת, היא לא שינתה את המבנה הבסיסי של העם היהודי, כפי שהוא קיים זה 2,500 שנים: תפוזות של קהילות בגדלים שונים ולצידן שניים או שלושה מרכזים גדולים הנמצאים במרחק רב זה מזה, ובכללם מרכז חיים משמעותי בארץ ישראל (שהציונות, נכון להיום, הגדילה אותו עשרות מונים והפכה אותו לאחד משני המרכזים החשובים בעולם; שינוי דרמטי אומנם אך עדיין לא מהפכה שלמה). מבחינת הזיכרון הארגוני שלנו כעם, זוהי הדרך היחידה שבה אנו יודעים להתנהל וזהו המבנה שבזכותו הגענו ליכולת הישרדות יחידאית בקנה מידה היסטורי. אין לנו כמעט מידע ומסורת ארגונית, לא בעל־פה ולא בכתב, לגבי אופן ההתנהלות של העם היהודי כאשר הוא מרוכז כולו בארץ ישראל, ללא תפוצה משגשגת העומדת בפני עצמה. טעות תהיה לחשוב שניתן לשנות את צורת קיומנו הבסיסית באופן קיצוני תוך זמן קצר ולשמור על היתרונות שהצורה הנוכחית הקנתה, ועודנה מקנה, לעם היהודי. כיוון שאין לנו הבנה מעמיקה של כל החלקים במכונה המורכבת ששמה שרידותו של העם היהודי, יהיה זה מהלך מסוכן מדי וחסר אחריות. לכן אף שנדרשים שינויים, יש לעשותם באיטיות רבה, תוך כדי ניסוי וטעייה והרבה מאוד ענווה – ביחס לדורות שקדמו לנו, ניסו וגם נכשלו במקומות דומים.

אין חולק על כך שבטווח הרחוק, השאיפה הציונית והיהודית היא כינוסם של כל היהודים בארץ אבותיהם תחת מסגרת ריבונית עצמאית; ההבחנה שאני מציע נוגעת לקצב השינוי ולא לשינוי עצמו. אין בידינו הבנה מעמיקה דיה של הקיום היהודי, בדורנו ובדורות קודמים, כך שנוכל לחלץ מתוכו את המרכיבים הקריטיים ולהיפטר מאחרים. במוכּן זה, פרדיגמת הציונות הגורסת את 'שליטת הגולה' באופן חד ומהיר, תוך דור אחד או שניים, עלולה להיות מסוכנת לא פחות מפרדיגמת 'כור ההיתוך' שעל

כישלונה אין צורך להכביר מילים. להערכתי, דרושים לנו עוד כמה דורות של התנסות ולמידה דרך שגיאות כדי להגיע למצב כזה. דוגמה קיצונית להשלכות האפשריות של שינוי מהיר מדי ניתן למצוא בטענתו של ג'ק קראוטהמר כי לאור ההתגרענות האיראנית – ובקרוב של מדינות נוספות במזרח התיכון – יש סכנה ממשית בקיבוץ כל היהודים, או אפילו רובם, בפיסת אדמה זעירה הנתונה לאיום של השמדה המונית.¹² טיעון כזה עשוי להישמע בדיה או גוזמה, אך גם תחזיות לגבי השואה הממשמשת ובאה נשמעו כך באירופה בשעתו.

דוגמה נוספת, חיובית דווקא, ניתן למצוא במאבק לשחרור יהודי ברית המועצות לשעבר. רוב בני דור ה-Y (או ה-Millennials כפי שהם נקראים בעגה המקצועית, כלומר ילידי 1982 ואילך, כעבדכם הנאמן) אינם זוכרים, ולא מסוגלים לזכור, את יציאת מצרים של המאה העשרים – שחרורם הכמעט-בלתי-נתפס של כ-3 מיליון יהודים שהיו כלואים בברית המועצות. מה שנשכח עוד יותר הוא העובדה שהמאבק לשחרורם של יהודי ברית המועצות לשעבר הובל כמעט כולו על ידי יהודי ארה"ב, וחלק ממוביליו (כגון הרב שלמה ריסקין והרב אבי וייס) נשארו בעמדות הנהגה עד ימינו. מדינת ישראל הצעירה של אותם ימים לקחה אומנם חלק במאבק, בדרכים חשאיות שאיננו יודעים הרבה על אודותיהן, אך נמנעה מיצירת חזית רשמית מול המעצמה הסובייטית שממילא צידדה באויביה הערבים של המדינה הצעירה. לעומת זאת, יהודי ארה"ב חשו בטוחים ומוגנים מספיק והפעילו לחץ בלתי-פוסק על הממשל של מדינתם, המעצמה היחידה שיכלה להתייצב בפני הסובייטים. דוגמה זו ממחישה אף היא כיצד הפיזור של העם היהודי על פני מספר מוקדי כוח איננו מחליש אותו, ואדרבה, מאפשר לו גמישות החיונית להישרדותו. קשה לראות את פתיחת השערים של יהדות ברית המועצות לולא הלחץ של יהודי ארה"ב; קשה לדמיין את מדינת ישראל שורדת במלחמת יום כיפור בלי הלחץ שהוביל לרכבת החימוש האווירית מאמריקה; וברור כי תנופת ההתפתחות בנגב לא הייתה אפשרית ללא התרומות העצומות לקק"ל מיהדות העולם, ומיהדות ארה"ב בפרט. אנו הישראלים 'חייבים' רבות ליהדות העולם, ואין ספק שהם 'חייבים' לנו לא-פחות, כאלו ששומרים על המולדת המשותפת בדם ולא רק בכסף. היינו רוצים לראות יותר מהם איתנו כאן, אך כך בדיוק נראית שותפות; ועלינו לבחור האם לחפש את הייעוד המשותף ולממש אותו או להתחרות מי יהיה הראשון שיצליח לפרק את השותפות.

לאור זאת, אני מציע להכיר מחדש במה שהיה מובן מאליו לפני שלושה או ארבעה דורות – כלומר בקיומה של שותפות גורל וייעוד בין כל חלקי העם היהודי – ולפעול על פיה. הציונות ומדינת ישראל הן עדיין פסיק קטן בתולדות האומה (וגם פרקי הריבונות הקודמים, בימי בית ראשון ושני, בלי כפיפות למעצמה זרה, היו קצרים); אין בנמצא, לא אצלנו ולא אצל עמים אחרים, ספר הדרכה או ניסיון רלבנטי שילמד אותנו כיצד לעשות את המהפכה הזו. אינני מציע לוותר, ולו לרגע אחד, על שאיפות

העלייה או לעודד הגירה מישראל לתפוצות. יחד עם זאת, אני מציע להבין שהתהליך ייקח – וצריך לקחת – עוד כמה דורות ובינתיים עלינו לראות את יחסי ישראל והתפוצות כשותפות אסטרטגית הדדית הממוקמת על רצף היסטורי משותף, ולהציב את שימורה של ברית זו בראש סדר העדיפויות הלאומי. הדעת נותנת כי בתקופת מעבר זו, אין זה הגיוני להתייחס לאלו שלא חיים בארץ וכנראה לא יחיו בה עד יום מותם, כאל יהודים סוג ב', סרח עודף, או לכל היותר קהל יעד לגיוס תרומות. כמו כן, איננו יכולים להרשות לעצמנו שמערכת היחסים בין שני מוקדי העם היהודי בדורנו תידרדר להפגזות הדדיות של הכרזות לתקשורת סביב סוגיות שוליות דוגמת מתווה כזה או אחר באשר לרחבת הכותל – סוגיה צדדית שלמען האמת אינה מעניינת את הדור הצעיר, לא פה ולא שם.

ברגע שמאמצים תפיסה של שותפות גורל וייעוד, מבחינים, כפי שהראינו לעיל, שהאתגר הגדול הזה וכי בפנינו ניצבות שאלות משותפות: כיצד מטפחים זהות יהודית משמעותית בעידן שבו נחלשו המבנים ששמרו עליה עד עתה? כיצד מנחילים אותה? והאם יש אלטרנטיבה למאמצים הסיזיפיים סביב חיזוק העוגנים הישנים?

הטבלה קצת משקרת

ובכן, כשמרימים את הראש מהעיסוק המוגזם במספרים, ניתן להבחין בכמה נתונים נוספים וגם מעוררי אופטימיות (גם הם מתוך המחקר של מכון PEW). למשל, שליש מהצעירים היהודים שגילם מתחת ל-30 אומרים שעובדת היותם יהודים חשובה להם מאוד, ובסך הכול כ-80% מיהודי ארה"ב אומרים שעובדה זו חשובה להם מאוד או במידה מסוימת. הנתון המדהים באמת הוא ש-94% מהיהודים, מכל הזרמים והעדויות, אומרים שהם גאים להיות יהודים ו-75% מהם מצהירים על תחושה חזקה של קשר לעם היהודי. נתון חשוב נוסף הוא שבקרב הצעירים אין ירידה ברמת החשיבות של היהדות בחיי הפרט או ברמת ההשתתפות באירועים מרכזיים כגון ליל הסדר וראש השנה.

לדור הצעיר לא נמאס אפוא מהיהדות, ואפשר לראות סימנים רבים שמורים את ההפך. למעשה, ייתכן לדבר על רנסנס יהודי של ממש: החל בשיח על מחויבות רבה יותר ליהדות – דווקא בקצוות הליברליים;¹³ דרך התפוצצות של תוכניות לטיפוח מנהיגות צעירה; עבור באינספור אירועים שמחדירים אנרגיה חדשה לגוף היהודי באמצעות חיבור היהדות לחיים; ועד לכמעט 500 קהילות וארגונים חדשים (לפי מיפוי שנערך בימים אלו) מזן צעיר ותוסס אשר מייצגים דור שאינו מתעניין בוויכוח על מתווה הכותל או על אידיאולוגיות מן העבר אלא רוצה תשובות אמיתיות לשאלה מהי המשמעות של להיות יהודי בדור הזה.¹⁴ לעומת זאת, יש היבטים שבהם אכן ישנו שינוי משמעותי ככל שהגיל יורד, ובראשם מעורבות נמוכה, באופן משמעותי,

במוסדות היהודיים הגדולים. גם כאן חשוב ההקשר הכללי, שכן מתברר שהתפוררות הקהילתיות המסורתית היא תהליך שעובר על כלל האוכלוסייה בארה"ב, והוא נכון במידה רבה לגבי כל בני דור ה-Y. יתרה מזאת, רוב ההתפתחויות החדשות שהזכרנו אומנם אינן מגיעות מהצד האורתודוקסי, אך הן מזמן לא אנטי-אורתודוקסיות. זהו שינוי משמעותי. בכל המקומות הללו מובן מאליו כיום כי באירועים 'יהודיים' האוכל יהיה כשר, השבת תישמר ויתקיים גם מניין אורתודוקסי עם מחיצה.

המנוע של ההתפתחויות הללו, ליבתו של החיפוש הנוכח, אינו השיח הפרוגרסיבי באשר לזכויות הפרט, כפי שמבקרים כמה מהמשקיפים, אלא דווקא תוצר הלוואי המשמעותי ביותר שלו, שעמו נאלצים להתמודד אלו שנולדו אל תוך מציאות של חירות אינסופית: בדידותו האינסופית של דור ה-Y.¹⁵ בדידות זו איננה עניין יהודי בלבד, ולפיכך אינה נחלתם הבלעדית של יהודים כי אם מחלתו של דור שלם; ומאחר שהיא נוגעת באחד הצרכים הבסיסיים ביותר של האדם, היא מניעה חיפוש הולך וגדל אחר זהות, משמעות ושייכות. לאור זאת, אני טוען שחלק הארי של המענה לאתגרים המורכבים של יהדות התפוצות בכלל, ויהדות ארה"ב בפרט, טמון בפיתוח של קהילות בעלות מבנה רלבנטי. זאת משום שאחרי המשפחה הגרעינית, הקהילה היא המרכיב החשוב ביותר בפיתוח זהות יהודית ובשימורה; למעשה, לא ניתן לדמיין מצב בר-קיימא של העם היהודי ללא מסגרות קהילתיות. נוסף על כך, מדיניות ציבורית אינה יכולה לעסוק ביעילות במשפחות עצמן, שכן הללו נמצאות בתחומן הפרטי והאינטימי של האדם. הדרך הנכונה לפעילות בתחום המשפחתי עוברת אפוא גם היא דרך הקהילה; כך מתאפשרת עבודה עם כמה קהילות בה בעת, ולזאת יש כמובן גם יתרונות תקציביים ואסטרטגיים. אולם מעבר לשיקולים אלו, מדובר גם בהכרה במציאות: משפחה בודדת או קבוצה קטנה של משפחות אינה מסוגלת לייצר את העמידות הנדרשת לנוכח כור ההיתוך האמריקני (להוציא מקרים חריגים ובודדים של מגורים מחוץ לציביליזציה שאינם רלבנטיים לענייננו). לשם כך נדרשת מסה קריטית, של קהילה ומעליה של רשת קהילות, שתייצר עניין, מגוון ותחושת הזדהות מספקת ותהיה מסגרת מארגנת אלטרנטיבית אל מול האנתרופיה של כור ההיתוך האמריקני.

הבעיה היא שהקהילות הממוסדות, מכל הזרמים, ממלאות בהצלחה הולכת ופוחתת את תפקידן זה והן אינן רלבנטיות בעבור חלק הולך וגדל מהצעירים היהודים – ולא רק הצעירים. רובו של הדור הצעיר בארה"ב ובתפוצות מואס במוסדות ובזרמים הישנים ובפוליטיקה הנלווית אליהם. בשורות דלהלן ננסה להסביר מדוע.

הקהילה של הדור הקודם

יהדות התפוצות מאורגנת בצורה של קהילות מקומיות, המאוגדות גם בפדרציות אזוריות ובארגונים לאומיים ובינלאומיים. המבנה המוכר של הקהילות היהודיות בתפוצות (ללא שייכות לזרם דתי, ובעיקר בארצות המערב) מבוסס על מבנה הקהילה

היהודית כפי שזו התקיימה לאורך דורות, אולם בעקבות תמורות כלכליות, דתיות וחברתיות שהתרחשו לאחר מלחמת העולם השנייה, עבר מבנה זה שינויים מהותיים והתגבש לכדי מודל חדש. במרכז הקהילה היהודית הטיפוסית בארה"ב נמצאים בית הכנסת והמרכז הקהילתי היהודי (Jewish Community Center). אלה מגוהלים כמוסדות ללא כוונת רווח, על בסיס מנגנונים של דרג נבחר ומתנדב (ועד מנהל, יושב-ראש או נשיא, ועדות שונות וכדומה) לצד דרג מקצועי בשכר.

הקהילות, בפרט אלו המשתייכות לזרם הקונסרבטיבי והרפורמי, גדלו במקרים רבים לממדי ענק – עד קהילות בנות אלפי חברים. בפועל, הרוב המוחלט לא הגיע כלל לבית התפילה, פרט לימי ראש השנה ויום הכיפורים, וחלק גדול נהג לסיים את חברותו בקהילה אחרי הגעת הילד הצעיר לגיל מצוות (מכיוון שמי שלא היה חבר קהילה לא יכול היה לקבל את שירותיה ולערוך בר-מצווה או בת-מצווה לילדיו). השילוב בין מספר עצום של חברי קהילה לבין ניהול נכסים וכספים בהיקפים גדולים יצר גם מבנה ארגוני-היררכי שאומנם שמר על יציבות הקהילות אך הביא לתוכן גם תוצרי לוואי של פוליטיקה פנימית וניכור.

הגורמים המרכזיים בעיצוב הזהות והקהילה היהודית בארה"ב עד שנות התשעים של המאה הקודמת היו קשורים רובם ככולם לנרטיב שלפיו היהודים הם קבוצת מיעוט שעליה לדאוג לעצמה ואף אחד אחר לא ידאג לה. רבים בישראל אינם מודעים לכך, אך גם בארה"ב, הדמוקרטיה המובילה בעולם, התקיימה אנטישמיות ממוסדת עד לפני זמן לא-רוב (באופן יחסי). למעשה, הסיבה להקמתם של מרכזים קהילתיים יהודיים הייתה שיהודים לא הורשו להיכנס למרכזים הקהילתיים הכלליים. אפילו בתחום הרפואה הייתה מצויה אנטישמיות, ועשרות בתי חולים יהודיים הוקמו בכל רחבי ארה"ב, כדי שלרופאים יהודיים תהיה עבודה; לעבודה בבתי החולים הרגילים לא יכלו הללו להתקבל.¹⁶ עובדות אלו הצטרפו לזיכרון השואה הקולקטיבי, לחבלי הלידה של מדינת ישראל ולמאבק לשחרור יהדות ברית המועצות. בעקבות זאת, הקהילות היהודיות שנבנו מתוך שותפות גורל היו סגורות, ונושאים כלליים שאינם קשורים ליהודים או למדינת ישראל – נושאים הכלולים כיום תחת שם הקוד 'תיקון עולם' – מוקמו בתחתית סדר העדיפויות. היו אומנם יוצאים מן הכלל, כגון הרב אברהם יהושע השל שצעד יחד עם מרטין לותר קינג בדרישה לשוויון אזרחי, אך אין בהם כדי להעיד על הכלל.

כיום, לעומת זאת, מרבית היהודים הצעירים (לפחות במערב) תופסים את עצמם כשייכים לצד החזק של החברה שבה הם חיים – הן כפרטים, הן כקולקטיב, הן כלאום (ככל שהדבר נוגע למדינת ישראל, מדינה מפותחת ומשגשגת ללא איום קיומי ממשי). כמו כן, הרוב הגדול רואה את עצמו מחובר למדינתו ואחראי למתרחש בה ואף למתרחש בעולם כולו (במובנים רבים); ומכאן השימוש ההולך ומתרחב בטרמינולוגיית תיקון עולם ואחריות אוניברסלית על פני טרמינולוגיית הישרדות

ואחריות לאומית-פרטיקולרית. שינוי השפה איננו שינוי צורה בעלמא, והוא מייצג היפוך ערכים עמוק, שהולך ומתפתח ככל שדור ה-Y נכנס לעולמות ערכיים הזרים לבני הדור הקודם (כגון צדק חברתי, קיימות וסביבה, תזונה בריאה, סחר הוגן ועוד). היפוך זה יצר פער הולך וגדל בין הנהגת הקהילות המסורתיות – הן זו המתנדבת, הן זו הרוחנית-דתית – לבין צאן מרעיתם הצעיר.

היפוך ערכי זה ושינוי הסיפור המכונן של היהודים, יחד עם המאפיינים הביורוקרטיים שעמדנו עליהם לעיל (קהילות בנות מאות ואלפי חברים, המנהלות נכסים גדולים וגובות דמי חבר גבוהים), הרחיקו את הדור הצעיר מן הקהילות. מחקרים מוכיחים כי רב, אשר כמנהיג רוחני אמור להעניק לחברי קהילתו יחס אישי, אינו מסוגל לתת מענה של ממש ליותר מ-100 או 150 נפשות, וכן שקהילות הגדולות מ-200 משקי בית מאבדות את היכולת ליצור קשר אינטימי ומרחב בטוח בעבור חבריהן.¹⁷ הדור הצעיר, שחווה על בשרו את הבדידות המערבית, מחפש חוויה אותנטית, אינטימית ורלבנטית של שייכות וקהילתיות ואינו מוצא אותה בקהילות היהודיות במצבן הנוכחי. גם המבנה ההיררכי של ההתארגנות הקהילתית אינו מתיישב עם עולמו של הדור הצעיר, המתאפיין בחשיבה שטוחה, להבדיל מחשיבה שטחית (רבים מבלבלים בין השתיים ולכן בוזים, שלא בצדק, לצעירים וכדלהלן). חשיבה שטוחה משמעותה ראיית העולם כרשת של פרטים וקבוצות המתקשרים ביניהם על בסיס חופשי ושוויוני, כאשר כל פרט קובע את רמת המעורבות שלו בתהליכים שמעניינים אותו ורלבנטיים לדידו. חשיבה כזו שונה מחשיבה היררכית שבה הכוח מרוכז בנקודות מסוימות והדרך היחידה להגיע שינוי במסגרתה היא התקשרות (ויחסי גומלין או מסחר) עם אותן נקודות או השתלטות עליהן. אין ספק ששינוי דרמטי זה קשור לשינויים הטכנולוגיים מרחיקי הלכת שחווינו בשני העשורים האחרונים, וחשוב אפוא להבין כי שינויים אלו השפיעו גם על מערכת הערכים וראיית העולם של בני דור ה-Y, ולא רק על התנהלותם היומיומית. בני הדור הקודם נוטים לפרש שינוי עמוק זה כנטייה לשטחיות המאפיינת צעירים קלי-דעת; פרשנות זו הביאה את הקהילות לניכור או ליצירת תוכניות הפונות למכנה משותף נמוך מאוד (כגון ערבי בירה ושירה, ברביקיו וכדומה, בחינם). אומנם צעירים יהודים רבים מגיעים לאירועים אלו, כיוון שכדרכם של צעירים הם אוהבים ליהנות מהחיים (במיוחד אם זה בחינם), אולם ההנחה שבעקבות אירועים שכאלו תיווצר בקרב הצעירים מחויבות ארוכת טווח כלפי הקהילה המסורתית אינה אלא תקוות שווא. תקווה זו נובעת מחוסר הבנה עמוק באשר לצורך בשייכות, בזהות ובמשמעות, שחווים הצעירים – לא פחות מהוריהם. למסגרות שתספקנה מרכיבים אלו, ולא רק כיף, יהיו מוכנים הצעירים להתחייב באופן ארוך טווח ולהשקיע; ובעבור שייכות למסגרות כאלו הם גם יסכימו, ללא ספק, לשלם.¹⁸

לזכותם של המוסדות הוותיקים ייאמר כי רבים מהם משקיעים מאמצים גדולים כדי

למשוך את הצעירים חזרה לשורותיהם; אלא שעל פי רוב הם אינם מצליחים ליצור דפוסי פעולה מוצלחים בטווח הארוך (להבדיל מהצלחות קצרות טווח ומרשימות בהחלט כגון 'תגלית'). יוזמות כאלו מתבססות על הנחת עבודה שגויה, שלפיה השקעת מיליארדי דולרים בדור הצעיר, מגיל אפס ועד גיל קולג', תגרום לו לשוב אל בתי הכנסת של הקהילות המסורתיות, כפי שעשו הוריו. למותר לציין שהעבודה הנעשית בתחומים אלו היא באמת יוצאת מן הכלל וראויה להערכה, וכמעט לכל יהודי בתפוצות יש מענה כזה או אחר עד גיל 25 לערך – החל מגנים ובתי ספר יהודיים, עבור דרך מחנות קיץ, וכלה בארגון 'הלל' בקמפוסים. אלא שהנחת העבודה הנוכרת מתעלמת הן מחוסר הרלבנטיות המובנה של הקהילות הממוסדות בעבור הצעירים (כאמור לעיל), הן ממרכיב סוציולוגי מהותי נוסף: התארכות הפער בין סיום הקולג' לבין שלב הנישואין ומגורי הקבע במסגרת משפחה. לצעירים יהודים בתקופה זו – שאני מכנה "העשור האבוד" וכבר התארך אל מעבר לעשור – כמעט שאין פעילויות רלבנטיות, והיכן שיש הן אינן מספקות מענה עמוק שיכול לחבר את הצעירים לטווח הארוך (גם אם הן מושכות את הצעירים, וכאמור).

על פי מחקרו של הרב סיד שוורץ, שנערך בשנה שעברה,¹⁹ מה שקורה בפועל הוא שאותם צעירים, שהתחנכו על ברכי הקהילה היהודית המסורתית ובמימונה, בוחרים לעזוב אותה ולהקים קהילות ומוסדות אחרים שמצליחים למשוך צעירים בצורה בלתי-רגילה אך במקרים רבים עם מעט מאוד קשר לממסד הישן. מצד שני, למוסדות צעירים אלו אין ולו מעט מהיכולת הכלכלית והתשתית הארגונית שיש למוסדות היהודיים המסורתיים ולכן התקיימותם לטווח ארוך מוטלת בספק. השאלה הנשאלת אפוא היא: האם וכיצד ידעו השניים לשתף פעולה ולהשלים זה את זה?

משותפות גורל לשותפות ייעוד

קודם שנחזור לתחום הפיתוח והבינוי הקהילתי (שלעניות דעתי צריך להיות לב ליבה של אסטרטגיית עתיד העם היהודי), נתעכב מעט על שני מרכיבים חיוניים נוספים: הקשר לישראל (והשינויים הנצרכים בו) ועולם המחשבה היהודי.

במאמר הנזכר לעיל כתב בן-גוריון כי "יהדות התפוצה יכולה להתבולל, אבל לא נגזר עליה מראש להתבולל, ותקומת ישראל היא האמצעי היעיל והנאמן ביותר לשמירת קיומה, אם קשריה אל ישראל יתחזקו".²⁰ חשיבותו של הקשר למדינת ישראל כמרכיב זהותי הפכה דומיננטית עם הניצחון המיתולוגי של 1967, עד שיש אומרים שהתמיכה בישראל הפכה לדת החדשה של יהודי התפוצות. אלא שכהמשך ישיר לתחום הקהילתי, גם בנקודה זו ניכר פער הולך וגדל בין הממסד הישן לבין הדור הצעיר.

ניתן להמחיש את הפער באמצעות בחינת האסטרטגיה שנוקטים המוסדות הגדולים ביחס לקשר שבין צעירי התפוצות לישראל. הנחת היסוד של אסטרטגיה זו – שאני

מכנה "אסטרטגיית הסטארט-אפ ניישן" – היא שמדינת ישראל היא סיפור הצלחה פנומנלי, בעיקר מבחינה כלכלית, טכנולוגית ותרבותית, ולכן אם נחשוף צעירים יהודים מהתפוצות להיבטים אלו, הם יתאהבו במדינה ויישבו בקסמיה – בדיוק כפי שקרה להוריהם אחרי ההצלחה הכבירה של מלחמת 1967 – וימשיכו את מסורת התמיכה בה. באופן פרדוקסלי, תוצאותיה ארוכות הטווח של אותה מלחמה הביאו את הנכדים של דור מלחמת ששת הימים להתרחקות הולכת וגדלה מישראל, אך אני סבור שהשימוש במצב הגיאופוליטי כתירוץ להתרחקות מישראל אינו אלא כיסוי למשהו עמוק יותר. האסטרטגיה הנוכחית אכן עובדת ויש הרבה מן האמת במסר המרכזי שלה, אולם היא עובדת רק עד גבול מסוים; הציבור הצעיר מתחיל להתעייף מהחזרה על אותו מסר, שממצה את עצמו לאחר הביקור השני בישראל. נוסף על כך, הביקורים בארץ הפכו מלאכותיים ומהונדסים-היטב; אין בהם מפגש אמיתי ופתוח עם ישראלים, ועובדה זו מערערת על אמינות המסר. אם הוא בכל זאת נתפס אמין, הוא מעורר סימן שאלה אחר: מדוע עליי, כאמריקני צעיר, לטרוח בעבור מדינה מוצלחת במזרח התיכון בזמן שהמדינה שלי והקהילה היהודית שממנה אני מגיע עוברות משבר לא-פשוט?

ההתמודדות עם אתגר זה דורשת בניית מסר מורכב יותר לגבי המציאות הישראלית ויצירת הזדמנויות למפגש עמוק איתה, היכרות אישית עם ישראלים ובניית קשרים לטווח הארוך – בפרט בין המנהיגים הקהילתיים העתידיים של שני מוקדי העם היהודי, מדינת ישראל וארה"ב. אחת הסיבות שבגללה נמנעים מוסדות רבים ממהלכים מסוג זה היא החשש שחשיפה יתרה לאתגרים ולמורכבויות המצויים בישראל תרחיק את הדור הצעיר שמעוניין להתחבר רק לסיפורי הצלחה. אני סבור שחשש מוטעה זה מקביל לכשל שבארגון מסיבות בירה כאמצעי לפיתוח הזהות היהודית (שסקרנו לעיל), והוא נובע מהערכת-חסר של הדור הצעיר. רק חוויה וקשר אותנטיים יכולים לייצר הזדהות אמיתית, שלא כחוויה סטריילית ומהונדסת שאומנם יכולה ליצור ריגוש רגעי אך אינה יכולה ליצור הזדהות ארוכת טווח – בעבור דור שזיכרון השואה שלו מעומעם והוא בעל יחס אמביוולנטי לתוצאותיה של מלחמת ששת הימים. אל תוך הריק הזה נכנסים בקלות רבה מדי ארגונים שמטרתם לפגוע בישראל ולחבל בקשר בינה לבין יהדות התפוצות, ולבין העולם בכלל; הצלחתם ההולכת וגדלה בקרב הדור הצעיר נובעת במידה רבה מהעובדה שהם אכן מציגים תמונה מורכבת ולא-פסטורלית של מדינת ישראל. מטבע הדברים, תמונה זו נראית אמינה יותר ולצעירים אין תמונה מורכבת חלופית להעמיד במקומה – כיוון שמעולם לא הציגו בפניהם תמונה כזו.

אני סבור שהחברה הישראלית יכולה להציע תמונה מורכבת ומרתקת הרבה יותר, וזו תוכל לסלול דרך לחיבור מחודש בינה לבין יהדות התפוצות. הדוגמה המרכזית לחיבורים מעין אלו, אשר מתלכדת עם הנושא הקהילתי, היא תנועת הקהילות

המשימתיות והגרעינים בישראל. תנועה זו, שאין לה אח ורע בעולם מבחינת עומק והיקף, יכולה לשמש כר פורה הן להיכרות אישית בין מנהיגים צעירים, הן להצגת המורכבות של החברה הישראלית, הן לשיח משותף על בינוי קהילה באופן שיהיה רלבנטי לדור הצעיר. ישנם תחומים נוספים מסוג זה שעשויים לשמש בסיס ללימוד ובניית שותפות – וכדוגמאות יש לציין את מוסד המשפחה (שהאנומליה הישראלית בו יכולה לשמש כר פורה לשיחה ולמידה), וכן את תחום החינוך. למידה נדרשת גם בכיוון השני. אומנם אין בכוונתי להציע מסעות נוסח 'תגלית' למאות אלפי צעירים ישראלים שייסעו לבקר בתפוצות (לא משום שאני חושב שהדבר איננו רצוי באופן עקרוני, אלא משום שזה אינו רלבנטי מבחינה תקציבית), אך בהחלט יש ליצור זרם ביקורים מסוים בכיוון זה – לכל הפחות בקרב מנהיגים ומובילי דעה במדינת ישראל.

זירה נוספת שבה ניתן לפעול ובאמצעותה ליצור גישור והפריה הדדית בין יהדות ישראל לבין התפוצות היא זירת הרעיונות היהודיים. היהדות היא משפחה שהפכה לקהילה שהפכה לעם, אך היא גם רצף של רעיונות שעוסקים בכל תחומי החיים – מאלו הפנימיים, האישיים והאינטימיים ביותר, ועד למעגלים החברתיים והמקרו-כלכליים הרחבים ביותר. כדי להשפיע לטווח הארוך על הזהות היהודית בתפוצות, יש לפתח אמצעים שיחברו את עולם המחשבה היהודי לדורותיו לסוגיות המרכזיות המונחות על סדר יומם של הצעירים היהודים בתפוצות. כך תוצב היהדות כגורם משמעותי בגיבוש תפיסת עולמם. פרויקטים כאלו עשויים לפתוח פתח לשיתופי פעולה וחיבורים חוצי-אוקיינוס, כיוון שמדובר בסוגיות הנוגעות ליהודים באשר הם.

אחת הדוגמאות הבולטות להשקעה מסוג זה, שהצליחה באופן יוצא דופן, התרחשה סביב שנת השמיטה האחרונה, שנת תשע"ה (2014–2015). לפתע, מנושא עלום ומשמים שעניין בעיקר עסקנים חרדים אשר התכתשו עם עסקנים דתיים-לאומיים סביב היתר המכירה, הפכה השמיטה לאחד הנושאים המרכזיים ביותר בסדר יומם של הארגונים היהודיים הגדולים בציבור הצעיר בארה"ב, בישראל ובאירופה. להבנתם, השמיטה משקפת ערכים מהותיים בתפיסת עולמם (כגון קיימות ואחריות חברתית) יחד עם מסורת עתיקת יומין שאולי הגיע הזמן להחיות. למותר לציין, שהיוזמה לעיסוק בנושא הגיעה דווקא מהצד האמריקני, והנושא סחף ארגונים רבים כגון Hazon ו-Moishe House, שלכל אחד מהם מוטת השפעה בת עשרות אלפי אנשים. חומרי לימוד הופקו בכמויות שטרם נראו, ההקדמה של הרב קוק לספרו 'שבת הארץ' תורגמה לאנגלית באופן מופתי, וכמעט כל כנס צעיר בעולם היהודי עסק בנושא לקראת שנת השמיטה הממשמשת ובאה. אפילו בכנס ROI (מבית היוצר של קרן שוסטרמן) – ככל הנראה הכינוס הדומיננטי והחשוב ביותר בתחום פיתוח המנהיגות היהודית הצעירה בעולם – של שנת 2014, הנושא המרכזי היה השמיטה. באותה עת, ארגונים ישראלים רבים הכריזו על 'שמיטה ישראלית' והחלו לגבש רעיונות ליישום השמיטה בחיים המודרניים; חלק מהרעיונות הגיע לכדי הבשלה, כגון

החוק לשמיטת חובות שעבר בכנסת.

הנקודה כאן איננה השמיטה עצמה, אף שראוי לענות בנושא זה רבות לקראת השמיטה הבאה שתחול בשנת תשפ"ב (2021–2022); הנקודה היא הכוח שיש לרעיון קונקרטי וממוקד (שלא כציוויים אמורפיים-משהו, דוגמת "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב"²¹) בן אלפי שנים, שאפילו בתקופת התנ"ך יושם בקושי רב, ויכולתו להתעורר לחיים מחדש בתקופה היפר-טכנולוגית ולמשוך רבבות צעירים יהודים – המוצאים באמצעותו עניין מחודש ביהדותם. ישנם רעיונות נוספים רבים מסוג זה, והם ממתזנים לגילוי מחודש ולשיבה אל זירת הרעיונות של העידן המודרני.

הזדמנות לזהות: קהילות הייעוד

לצד הקשר לישראל וההתחדשות הרעיונית, אחד המפתחות להתמודדות עם משבר הזהות ביהדות התפוצות (וגם בישראל) טמון בהעמדת מודל קהילתי רלבנטי לדור הצעיר, משום שכפי שטענו, הקהילה היא המרכיב השני בחשיבותו בכל הנוגע לשימורה ופיתוחה של זהות יהודית (וכל זהות למעשה) לאחר המשפחה. במובן זה, הבדידות העמוקה שחווה דור ה-Y היא הזדמנות המונחת לפתחה של היהדות – שעשויה לשמש בעבור דור ה-Y מודל לחיים עמוסי קשרים חברתיים משמעותיים. על גבי טיעון זה יש להוסיף שדווקא הניסיון הישראלי בתחום קהילות הייעוד והקהילות המשמיתיות יכול להיות רלבנטי בהקשר שלנו, וכך גם לתרום להידוק היחסים בין הצעירים בשני המקומות ולהאט מגמות של אובדן זהות ואובדן הקשר לישראל.

מושג הקהילה, ובפרט קהילת הייעוד (Intentional Community), איננו זר להיסטוריה ולמסורת היהודית ולמעשה קשה לדמיין את העם היהודי אלמלא המבנה הקהילתי ששמר עליו. עם ראשית הציונות, קיבלה קהילת הייעוד היהודית גוון חדש, מרדני, וברובו לא-דתי אם כי בעל מאפיינים יהודיים עמוקים – בדמות הקבוצות החלוציות שהיו התשתית להקמתה של מדינת ישראל. קבוצות אלו הגיעו לסוף דרכן האידיאולוגית באמצע שנות השמונים של המאה העשרים ואת מקומן תפס גל של התיישבויות אידיאולוגיות מגוונות. גל זה התרחש על רקע משבר זהות תרבותי שאיננו שונה באופן מהותי מהמשבר שחווה כיום יהדות התפוצות, כלומר מאיסה של הדור הצעיר במוסדות הישנים שהחלו להיתפס כבלתי-רלבנטיים ובעקבותיה חיפוש מסגרות שתייצרנה שייכות, זהות ומשמעות בעבור חבריהן. מרבית ההתארגנויות הללו – אשר שלא כגל הקודם, מגיעות מכלל המגזרים ורובן הגדול אינן סוציאליסטיות – רואות את עצמן, וכך גם נתפסות על ידי הסובבים אותן והמושפעים מהן, כניצנים של חלוציות מתחדשת בישראל של המאה ה-21. בתנועה זו יש נוכחות רבה של קיבוצים עירוניים, לצד מסה גדולה של גרעינים תורניים, קהילות עולים ובני מקום (לרבות קהילות במגזר הדרוזי, הערבי והבדואי) וקהילות מעורבות חברתית

במגזר החילוני (ללא שיתוף כלכלי).

מחקר שנערך בקרב חברי קהילות בישראל העלה כי הרצון של הציבור הישראלי להשתייכות קהילתית הוא המשך של חיי הקהילה הענפים שאפיינו את היהודים בתפוצות. הקהילה המודרנית, כמו גם הקהילות היהודיות בתפוצות, מגלמת ערכים של ערבות הדדית, כינוס והתקהלות סביב חגים משותפים, לימוד וצמיחה.²² נוסף על כך, המודל של קהילת ייעוד יכול להגיע גם (אם כי לא רק) לציבור שאינו מתארגן באופן טבעי סביב בית כנסת, אך מעוניין להתארגן סביב ערכים הנובעים לדידו מהייעוד היהודי (כגון: תיקון עולם, צדק חברתי וסביבתי ועוד).

לא כל התארגנות יהודית תיחשב לקהילת ייעוד, והיא חייבת לקיים כמה תנאים על מנת להיחשב ככזו. ראשית, עליה להתאגד סביב ייעוד מסוים שהוגדר והוסכם מראש בין החברים והחברות; כלומר תחושת ה'יחד' הקהילתית שלהם איננה תוצר לוואי של פעילות אחרת או אמצעי לשם השגת מטרה אחרת, אלא היא ערך בפני עצמו. קהילת ייעוד היא קהילה שבחירה בכך באופן מקדמי (א-פריורי) לפני שהייתה לקהילה; גם אם הייתה קרבה גיאוגרפית קודם לכן, המבנה הקהילתי לא נבע מקרבה זו באופן מקרי אלא באופן מודע ומתוך בחירה.

שנית, על הזהות היהודית להיות קשורה לכיוון שאליו הולכת הקהילה ולא רק למקום שממנו מגיעים חבריה. הגדרת היהדות בהקשר זה פתוחה ורחבה, והיא יכולה לכלול: תרבות יהודית, פולחן דתי, מסורות שונות, ערכים, היסטוריה, למידה, עמיות, שפה, לאומיות, פילוסופיה, הגות, אומנות וכל היבט אחר של החיים היהודיים במלוא עושרם. לדוגמה, ברחבי ארה"ב קיימים כ-120 פרויקטים של דיור משותף (co-housing) ולפי מומחים לעניין, כ-20% עד 25% מהחברים בקהילות אלו הם יהודים. קהילות מסוג זה הן קהילות ייעוד לכל דבר ועניין, אך אף לא אחת מהן תיחשב קהילת ייעוד יהודית מכיוון שהעובדה ששותפים בה יהודים רבים איננה הופכת אותה לקהילה יהודית. על קהילת ייעוד יהודית לנקוט יוזמה כך שמעגל החיים היהודי, מעגל השנה היהודי ולמידה יהודית יהיו חלק מהותי ואינטגרלי ממעגל החיים של הקהילה.

שלישית, מדובר בקהילה השואפת להתקיים לטווח הארוך ונוגעת לכל מעגל החיים ותחומי החיים של חבריה. קהילת ייעוד יהודית איננה מסגרת זמנית להתנסות בחיים יהודיים אלא מסגרת ארוכת טווח לחיים יהודיים שלמים. מרכיב זה חשוב להבנה מכיוון שישנן אינספור תוכניות נפלאות (מחנות, סמינרים, מגורים זמניים, נסיעות לישראל ועוד) המאפשרות לחוות קהילה יהודית באופן זמני, ואין לבלבל בינן לבין קהילות ייעוד. יחד עם זאת, תוכניות אלו יכולות לשמש כר פורה להצמחת חברי קהילות עתידיים ולייסודן של קהילות חדשות, דרך התנסויות זמניות המעניקות כלים והשראה להמשך.

מהבסיס היהודי והייעודי של הקהילה נגזרים מאפיינים תרבותיים וערכיים שונים,

נוסף על שלושת המרכיבים הנזכרים, והם מקבלים ביטויים פנימיים וחיזוניים. קהילת ייעוד מקיימת מערכת יחסים משלבת בין תרבותה וערכיה לבין החברה הסובבת אותה. בעוד הערכים והתרבות מוגדרים בתוך הקהילה עצמה, כמיקרו־קוסמוס של חברה מתוקנת, הם נדרשים להתבטא גם בעשייה משימתית כלפי חוץ – במסגרת השכונה, הקהילה היהודית הרחבה או החברה בכללותה.

לקהילת הייעוד היהודית גם דרכי ביטוי פנימיות, והיא כוללת מערכות יחסים משמעותיות בין חבריה אשר חולקים זמן ו/או מרחב משמעותיים יחד, בדרך של מפגש ממשי משותף. אף שאין חובה להתגורר באותו בית או בניין, מערכות היחסים בין חברי הקהילה אינן יכולות להיות וירטואליות לחלוטין ולהתקיים במרשתת בלבד. גם אם חברי הקהילה מתגוררים במרחק מסוים זה מזה, עליהם לקיים מפגשים ממשיים בתדירות גבוהה, לצד קשרים וירטואליים ושימוש ברשתות חברתיות.

הנקודות שהוצגו לעיל אינן פרי תיאוריה שפותחה בתנאי מעבדה, אלא ידע שמקורו בעבודה בשטח בשנים האחרונות. כאמור, נטישת הקהילות המסורתיות איננה חדשה, אך מאמצי המוסדות היהודים התרכזו עד כה בניסיונות למשוך אליהן את האוכלוסייה הצעירה שלא נחלו הצלחה יתרה. ניסיון השיח הראשון באשר למודלים חדשים של התמודדות התרחש בכנס קהילות הייעוד הראשון שהתקיים בשנת 2013 במרכז Pearlstone הסמוך לבולטימור (The Jewish Intentional Communities Conference). הכנס קרא לכל מי שמעוניין לחשוב מחדש על מושג הקהילה היהודית, לפחות בצפון אמריקה, להתכנס ולהתחיל לדבר, והוא משך כ-200 משתתפים שהגיעו למקום ושילמו מכיסם. למי שלא מכיר את תחום התפוצות עשויה עובדה זו להיראות שולית, אך במציאות שבה צעירים יהודים הורגלו מינקות לקבל כל מה שיהודי כמעט חינם (פרויקט 'תגלית' הוא הדוגמה הטובה ביותר לכך, אך לא היחידה) – יש משמעות רבה לעובדה שצעירים יהודים מוכנים לשלם מכיסם על פעילות יהודית.

שנה לאחר מכן, כהמשך לכנס ובתמיכת פדרציית ניו-יורק, הוקמה החממה הראשונה לקהילות ייעוד. חממה זו התרכזה בארה"ב ונקראה 'הקהל' – על שם מצוות הקהל המתקיימת בסוף שנת השמיטה.²³ הציפייה הייתה למשוך כעשר הצעות מרחבי המדינה ומתוכן לבחור חמש, אך לבסוף במהלך השנתיים הראשונות הוגשו כ-45 הצעות ומתוכן עבדה התוכנית עם קרוב ל-15 קהילות. מטבע הדברים, לא כולן הצליחו, אך די בהצלחת חלקן כדי להוכיח את עומק הצורך שעליו עונה התוכנית ואת היתכנות המודל. הוכחה זו הביאה להרחבת התוכנית לכל רחבי העולם היהודי (פרט לישראל) בשנת 2017, בשותפות משרד התפוצות. נכון למועד פרסומו של מאמר זה הוגשו קרוב ל-100 הצעות מרחבי העולם (כולל ממקומות כגון דרום קוריאה ופנמה), ומתוכן צפויות להיכנס לתוכנית עשרות קהילות נוספות. הקהילות, או היוזמים שמעוניינים לבנות קהילות, מקבלים תמיכה מקצועית, מענקי ייזום, סיור בישראל

וכנסים והשתלמויות בנושא.

כיצד נראית (או יכולה להיראות) קהילת ייעוד יהודית במאה ה-21? ראשית יש לומר שאין לצפות כי נראה בתפוצות דברים בסדר הגודל של קיבוצי המחנכים והגרעינים התורניים שיש בישראל, לפחות לא בטווח הקרוב, וזאת מסיבות דמוגרפיות ותרבותיות מובנות. יחד עם זאת, ניתן בהחלט לראות חידושים מרעננים כגון חמש קבוצות שונות הפועלות להקמת מיזמי co-housing יהודיים; קבוצות של צעירים יהודים במרכז אירופה ובמזרח אשך נוטלים אחריות על עצמם ועל סביבתם; וקבוצות המתנסות בסוגים חדשים של חיי רוח יהודיים באמצעות מוזיקה, אומנות והשתתפות פעילה של מתפללים. היוזמה להקמת הקהילות הללו מגיעה מהשטח ומונעת על ידי מתנדבים, מה שמעיד על הצורך שבהן ועל רלבנטיות הפתרונות בעבור המשתתפים, שלא כמו תוכניות ש'מונחות מלמעלה' ושהמשתתפים בהם אינם ככלות הכול אלא צופים סבילים. הנקודה המרכזית שבהן תיבחנה קהילות אלו היא יכולתן ליצור שינוי סביבתי שיגיע לכמה מאות אנשים שישתתפו בפעילויותיהן (או יושפעו על-ידיהן) – ולא הצלחתן ביצירת פתרון נקודתי לכמה עשרות חברים וחברות. הצלחה של מודל כזה, שכבר הצליח בישראל, במכפלות של מאה ויותר קהילות ברחבי העולם טומנת בחובה פוטנציאל של שינוי מערכת.

להשקיע בעתיד

כולנו, בני הארץ ובני התפוצות, נמצאים באותה סירה וניצבים בפני האתגר שבשימור ופיתוח הזהות היהודית והעם היהודי אל מול הסחף של תרבות הרוב המערבית – שאנו חלק ממנה ואף נמנים עם מחולליה. מאחר שמדובר באתגר משותף, גם הפתרונות צריכים להיות פרי שיתוף פעולה ולא 'ניצחון' של מגזר זה או אחר. עלינו לחדול מהניסיונות להוכיח איזה מגזר של העם היהודי 'מוצלח' יותר בשאלת השימור העצמי ואיזה מגזר אוחז בפתרון רעיוני שיכול להציל את היהדות לו רק יכירו בכך.

על פי הנתונים הידועים לנו, ולמרות המרכיבים מעוררי התקווה והרנסנס היהודי שתואר לעיל, יהדות התפוצות – בהובלת יהדות ארה"ב – עתידה להיות קטנה יותר בדור הבא מאשר בדור הנוכחי. האם זו עובדה מדאיגה? בהחלט. האם היא מדאיגה יותר ממצב הפוך, שבו יהדות התפוצות גדלה מבחינה מספרית אך מידלדלת מבחינה מהותית, רעיונית וזהותית? איני בטוח כלל. הדבר הגרוע ביותר הוא כמובן שילוב בין השניים: הידלדלות בחומר וברוח גם יחד, ובעולם אידיאלי המצב הטוב ביותר הוא גידול בכמות לצד העמקה באיכות; אלא שבעולמנו כפי שהוא ובמסגרת מגבלות המשאבים עלינו להציב סדרי עדיפויות – גם מבלי להכריע בין שתי האפשרויות באופן מוחלט. השאלה "האם בדור הבא יהיו מיליון יהודים יותר או פחות?" חשובה עד מאוד, אך היא אינה השאלה החשובה היחידה וגם לא החשובה ביותר. לצידה יש לשאול גם: מה יהיה המטען שיישא עמם אלו שיבחרו להישאר? מה תהיה הסיבה

שבעטיה יבחרו לעשות זאת?

בהקשר זה אני מציע לנצל מעט מהחוכמה של עולם העסקים האמריקני. לפי המקובל בעולם זה, כשהמוצר שלך אינו מצליח לסחוף את השוק, אינך מתעסק ב'האשמת' הלקוח על שבחר במשהו אחר, אלא בודק כיצד תוכל לשפר את המוצר שלך כך שיהיה רלבנטי יותר ואטרקטיבי יותר – כמובן, מבלי לאבד את עצמיותך וייחודיותך.

ובכן, אם האפקטיביות של הסוורים בישראל ככלי לחיבור הצעירים הולכת ונשחקת, דבר שהוא אך טבעי אחרי עשרות שנים שבהן עושים 'אותו דבר', אולי הגיע הזמן לחשוב מחדש על המסר ועל המסגרת של הסוורים הללו? אם קהל היעד שלנו כבר איננו רואה את עצמו כקבוצת מיעוט נרדפת אלא כקבוצת עילית עתירת יכולות ונכסים, שנדרשת גם לתיקון העולם שסביבה, אולי יהיה זה נכון לפתוח את עולם המחשבה היהודי לכיוונים נוספים ולחבר אותו לחיים הממשיים? מעל הכול: אם אנו מסכימים שלא תיתכן זהות יהודית ללא מבנה קהילתי המייצר שייכות ומשמעות אך עינינו הרואות שהמבנים המסורתיים אינם רלבנטיים עוד, אולי עלינו לאפשר, לעודד ולהצמיח מבנים קהילתיים חדשים?

זוהי אסטרטגיה מורכבת שדורשת עיבוד רב, ואני מזמין את מי שהנושא משמעותי בעיניו להצטרף לדיון וגם לעשייה. דיון זה מציב גם שאלות כלפינו, הנמצאים כאן במדינת ישראל: האם אנו ערוכים לאתגר של עבודה משותפת עם התפוצות על בסיס שותפות הדדית במקום יחסים חד-כיווניים? האם אנו מבינים שהמבנה המפוזר של העם היהודי איננו תקלה היסטורית אלא המפתח להישרדותנו ומוכנים לקבל את זכות קיומו בעודנו לומדים אט-אט את השלב הבא? האם אנו מוכנים להודות שגם בחברה הישראלית יש בעיה או שתיים וכי טרם פתרנו את אתגר הזהות היהודית בעידן הפוסט-מודרני? האם אנו מבינים שמוטב לראות בכך אתגר משותף ולחפש הפריה הדדית עם יהדות התפוצות, במקום התנשאות וקנטור?

אם התשובה לכל אלה היא "כן", אזי העתיד היהודי יכול להיראות הרבה יותר טוב מכפי שנדמה לנו.

1. *Israel*, 20.10.2012. יש שיאמרו שהתמיכה באובמה ובקלינטון מוכיחה שיהדות ארה"ב אינה מבינה את צרכיה של מדינת ישראל ואיננה תומכת בה באמת, אך ניתן לטעון גם את ההפך ולומר שאלמלא התלות של אובמה בקול (ובכסף) היהודי, המצב היה גרוע עוד יותר: הבגידה במועצת הביטחון של האו"ם הייתה מתרחשת כבר בתחילת הקדנציה, לא הייתה נחתמת עסקת סיוע ביטחוני חסרת תקדים בהיקפה ועוד. כך או כך, לדעת כל העוסקים בתחום, למיעוט היהודי יש משקל גדול, ואף מכריע, בכל הנוגע לתמיכתה של ארה"ב בישראל – גם אם זה אינו הגורם היחיד, שכן

1. יותר משליש מהתרומות למסעות הבחירות של אובמה וקלינטון הגיעו מיהודים, שהם כמעט המיעוט העשיר ביותר בארה"ב. גם בצד הרפובליקני נרשמה תמיכה כספית משמעותית, ולפי מקור מהימן מדובר בחצי מהתרומות. ראו US, "Jeremy Sharon, Jews contribute half of all donations to the democratic party", *The Jerusalem post*, 27.9.2016. לפי מקור נוסף, שני התורמים הגדולים ביותר של אובמה היו יהודים, ראו Ilan Ben Zion, "Jewish donors prominent in presidential campaign contributions", *The Times of*

ו'נחתוך' אותם חצוי או בשני שלישי, עדיין מדובר בכמה מיליונים שלפי כל מודל צמיחה דמוגרפי היו צריכים להפוך לפחות למאות מיליונים אחרי אלפי שנים.

8. לדוגמה, במוהלך המאה ה-18 כשני שלישי מיהודי אוסטריה בחרו להתנצר, ויש הטוענים שעד היום כ-20% מאוכלוסיית פורטוגל הם צאצאי אנוסים.

9. דוד בן-גוריון, "ישראל והתפוצה" (1957), בתוך דוד בן-גוריון, **נצה ישראל**, תל-אביב: עיינות, 1964, עמ' 227.

10. ראו מחקר של ה-JPR: http://www.jpr.org.uk/documents/JPR.2017.Are_Jews_leaving_Europe.pdf

11. ראו למשל איגרתו של הרבי מליובאוויטש לרב ניסן וקסמן (מיום כ"ט אייר תשכ"ח): "כי זה כמה זמן שאני תובע ודורש בכל לשון של בקשה מאת עסקני העלייה אשר – מבלי להיכנס לעצם עבודתם ואופנים – לא יגרמו למנהיגים הרוחניים של איזה קבוצה שיהיה לעזוב את בני עדתם ולהעתיק לאיזה מקום שיהיה אפילו לארץ הקודש. שאם בכל זמן מצב היהדות בכל מקום תלוי במנהיגי הקהילה ובפרט מדריכי הרוחניים, על אחת כמה וכמה בדורנו דור יתום. ופשיטא וכל שכן וקל וחומר שאסור לסייע בידי מנהיגים האמורים כשבורחים מן המערכה, שהרי מפיקרים בידיים כמה וכמה נפשות יקרות מישראל... ענו לי [עסקני העלייה] שהרי יש תקוה שגופא בתר רישא אויל (=הגוף אחרי הראש נמשך), וכשיתפרסם בקהלה שהרב שלה עלה לארץ הקודש ת'ו (=תיבנה ותכונן) הרי כל אנשי קהלתו יעלו אחריו! בודאי יודע כ"ד (=כבוד תורתו), המכיר את הנוער והבעלי-ביתם בכלל בארצות הברית, עד כמה מגוחכים הדברים האמורים ועד כמה חסרים כל יסוד במציאות, ועל דרך זה הוא גם בנוגע ליהדות דרום אמריקה". פורסם בלקט **אגרות קדש** בהוצאה מיוחדת בעבור "תורת חב"ד לבני הישיבות". ירושלים: הוצאת קה"ת, תשס"ו, עמ' שדמ.

12. Charles Krauthammer, "Never Again", *The Washington Post*, 5.5.2006.

13. כגון הכרות התנועה הרפורמית משנת 1999 על מחויבות גדולה יותר למצוות וללימודן.

14. המיפוי מתבצע במסגרת מיזם Kenissa של הרב סיד שוורץ. ניתן להתרשם מחלק מהממצאים הראשונים באתר Kenissa.org.

15. ראו בעניין זה את מאמרו של דביר שוורץ, "לקחת את הזהות ברצינות", **השילוח** 8 (שבט תשע"ח), עמ' 213–222, העוסק בפוליטיקת ההווית.

16. רבים מבתי חולים אלו נקראו בשמות עבריים כגון Sinai Hospital.

17. מספר זה מכונה Dunbar's Number, על שם

תמיכה זו ושענת גם על ערכים משותפים כלליים בין שתי המדינות ואינטרסים אמריקניים ברורים במזרח התיכון.

2. ראו – Faranak Margolese, *Off the Derech – Why Observant Jews Leave Judaism*, Devora Publishing: 2005, pp. 19–26.

3. קשה להשיג נתונים רשמיים בעניין זה, אבל לפי הערכה ששמעתי מהראל הצרונ, מהמומחים הבולטים בנושא, ישנן כ-30,000 נשים יהודיות צעירות הנשאות לערבים בכפרים בישראל. לכך יש להוסיף נישואי תערובת בין יהודים לשאינם יהודים מעולי ברית המועצות לשעבר ונישואי תערובת מכמה קטגוריות אחרות; סך הכול מדובר בעשרות אלפי משפחות בישראל. אומנם זה אינו שיעור גבוה בעל משמעות אסטרטגית, אך גם לא שיעור אפסי. מובן שלגבי היבטולות תרבותיות התמונה בארץ שונה לחלוטין וניגוע בכך בהמשך.

4. ויכוח ניטש על המספרים המדויקים, אולם אין ויכוח על סדרי הגודל. נתונים חלקיים ניתן למצוא בנייר שגיבש מרכז המחקר המידע של הכנסת בשנת 2012 (ראו בכתובת <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03082.pdf>). ההערות שם מדברות על בין חצי מיליון ל-750 אלף ישראלים החיים בחו"ל, מבלי לספור את הילדים שגולדו להם שם. שאר הנתונים בחלק זה לקוחים ממחקרים שהוצגו בכנסים של התנהגה הישראלית בתפוצות ומשיחות עם נציגי ארגוני ישראלים בחו"ל (כגון ה-IAC).

5. סיון רהב-מאיר, "לאן להפנות את האנרגיה", **ערוץ 7**, 1.7.2017.

6. מיכאל זלבה, **דמוגרפיה של הדתיות: תהליכי חילון בציבור הדתי והמסורתי**, ירושלים: פרום 'חותם', 2017. זמן קצר לאחר מכן פורסם מאמר החולק על אופן ניתוח הנתונים למעשה מציג תמונה הפוכה, ראו דוד זולדן, "הולך ומתחזק", **מקור ראשון**, 16.7.2017. לעניות דעתי המאמר הנגדי לא הצליח להפריך לחלוטין את המחקר המקורי, וכל מי שנמצא בתוככי הציבור הדתי-לאומי מודע לתופעה הרחבה של דתיים-לשעבר, גם אם יש ויכוח על היקפיה המדויקים.

7. בשמואל ב, כ"ד מובא סיפור המפקד שנערך בימי דוד. תוצאותיו מובאות שם בפסוק ט: "וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ חֵיל שֶׁלֶף חָרֵב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ". מהפסוק עולה שבתקופה זו היו כ-1.3 מיליון גברים ישראלים לוחמים, בגילי 20–40 (על פי הנהגה מתקבלת אל הדעת). גם אם נניח שכנגד כל אחד מהם הייתה רק אישה אחת (הנחה מצמצמת שכן נשים נהרגות פחות במלחמות), שלכל אחד מהם נותר רק הורה אחד בחיים ושלכל אחד מהם היו רק שני ילדים, נגיע לאוכלוסייה המונה קרוב ל-6 מיליון נפשות – מספר קרוב למספר היהודים החיים כיום בישראל או בארה"ב. גם אם נאמר שמספרי המפקד הם גוזמות

הכלכליות, דור ה-Y עתיד להיות בעל המשאבים הגדולים ביותר בהיסטוריה, כך שכסף אינו שורש הבעיה בטווח הארוך אלא מרכיב אחד שיש לטפל בו כחלק מהמכלול.

19. ראו Tobin Belzer, *Jewish Communal Transformation: A look at what's happening & who's making it happen*, CLAL, Nov. 2016 kenissa.org/wp-content/uploads/2016/12/NPSCI-report-Nov-16-final.pdf

20. בן-גוריון, "ישראל והתפוצה".

21. דברים ו', יח.

22. תופעת הקהילות של צעירים בישראל: מחקר הערכת מאפייני קהילות שח"ף (שותפות חברתית פעילה) בישראל, 2016 (זמין במרשתת).

23. ראו באתר המיזם: www.hazon.org/hakhel.
 כתב מאמר זה נמנה עם מייסדי המיזם.

האנתרופולוג שחקר אותו. זה אינו מספר מדויק כמו בן ויש המעריכים את מספר הקשרים שאדם יכול להחזיק ב-250 ויותר, וישנם כמובן גם הבדלים בין אנשים שונים. כך או כך הנקודה ברורה: לא ניתן לייצר קשר אינטימי ובר-קיימא בקהילות בנות אלפי חברים. להרחבה ראו Robin Dunbar, "Neocortex size as a constraint on group size in primates", *Journal of Human Evolution*, 22 (1992), pp. 469–493.

18. לכן, התייחסות לגובה דמי החבר כבעיה מרכזית (ומתוך כך ניסיון להציב לה פתרונות נקודתיים) היא טעות יסודית. הגדילה הפנומנלית של ארגונים כגון Hazon מוכיחה שכשארגון יהודי מציע 'מוצר' רלבנטי יש לו לאימעט קונים שמוכנים לשלם מכיסם אפילו על נסיעה לישראל – גם בדור שבו כל צעיר מקבל נסיעה חינם לישראל על חשבון תורמים. אומנם לצעירים היהודים יש פחות משאבים פנויים (כדרכם של צעירים) ולכן דמי חבר גבוהים הם חסם מבחינתם לכניסה לקהילות המסורתיות, אך על פי רוב התחזיות